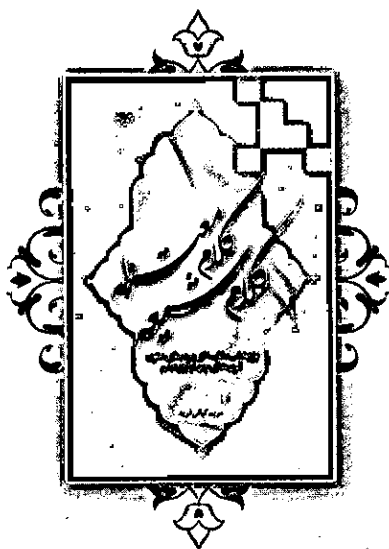

کیانی فرید، مریم، ۱۳۵۴

کلام شیعه، کلام معتزله: پژوهشی مقایسه‌ای بر مبنای متون قنهای چهارم و پنجم/ مریم کیانی فرید. قم: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب، ۱۳۹۳.

۳۰۴ص - (دانشگاه ادیان و مذاهب: ۱۲۰)

ISBN: 978-600-6730-15-8

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیبا.

عنوان اصلی: کلام شیعه کلام معتزله.

چاپ اول.

کتابنامه به صورت زیر نویس.

نمایه

۱. کلام شیعه امامیه الف. کیانی فرید، مریم. ۱۳۵۴ -

دانشگاه ادیان و مذاهب. ج. عنوان.

۴۱۷۲/۲۹۷

BM۲۰۹/ک ۹ ک ۸

۱۳۹۳

۳۴۸۰۴۳۴

کتابخانه ملی ایران

کلام شیعہ کلام معتزلہ

پڑو، شی مقایہ ای بر بنای متون
قرن های چهارم و پنجم

مریم کیانی فرید

اشارات
دانشگاه ادیان و مذاهب

انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
پژوهشکده ادیان و مذاهب

۱۲۰

کلام شیعه، کلام معتزله

- مؤلف: مریم کیانی فرید
- تهیه: پژوهشکده ادیان و مذاهب
- ناشر: انتشارات دانشگاه ادیان و مذاهب
- نوبت چاپ: اول، بهار ۱۳۹۳
- چاپ: نگارش
- شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
- قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان
- شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۶۷۳۰-۱۵-۸
- حق چاپ و نشر محفوظ است.

● مراکز پخش:

قم، پردیسان، روبه روی مسجد امام صادق (ع)، دانشگاه ادیان و مذاهب.
تلفن: ۱۳ - ۳۲۸۰۲۶۱۰ (۰۲۵)، نمابر: ۳۲۸۰۳۱۷۱ (۰۲۵)

press@urd.ac.ir www.adyan-eshop.ir press.urd.ac.ir

به نام آن که جان را فکرت آموخت

کلام شیعه از بدو پیدایش تاکنون در عین حفظ ثبات در آموزه‌های بنیادین در گذر از نقاط عطف تاریخی کسوت‌های متعددی را برتن کرده است. متکلمان امامی در این نقاط عطف از سویی تلاش می‌کردند که از تعالیم بنیادین اهل بیت علیهم‌السلام پاسداری کنند و از سوی دیگر با شناخت گفتمان‌های برون‌شیعی، از ظرفیت این گفتمان‌ها برای موجه‌سازی تعالیم مکتب اهل بیت علیهم‌السلام بهره بگیرند. از جمله این نقاط عطف تاریخی نیمه دوم قرن سوم تا پنجم هجری بود که در آن معتزلیان بزرگی ظهور کردند. بسط و پردازش اندیش این معتزلیان از یک سو و تقابل ایشان با اندیشه امامی از سوی دیگر، متکلمان امامی را به چالش خواند. به نظر می‌رسد که روش متکلمان امامی در این میان دفاع از آموزه‌های بنیادین امامی با استفاده از گفتمان معتزلی بود.

تشابه ادبیات کلامی شیعه با معتزله در این دوره از نظر معتزله برای طرح این ادعا که کلام شیعه در این دوره مقتبس از کلام معتزلی است، کافی بود. اشاعره و سپس سلفیه در این نگرش از معتزلیان پیروی کردند. در نهایت نوبت به اسلام‌شناسان غربی رسید که با استناد به ایشان همان سخن را به زبانی دیگر بازگویند.

لکن این ادعا غالباً با فراموشی یا نادیده انگاری حقایقی چند صورت می‌گیرد: نخست پیوستگی تاریخی کلام شیعه و اتصال کلام امامیه در بغداد با اندیشه‌های دو مدرسه کلامی کوفه و قم. لحاظ این پیوستگی ما را وامی‌دارد که در وهله نخست ریشه‌های تاریخی آموزه‌های متکلمان

شیعی بغداد را در دو مدرسه پیشین جستجو کنیم و نه در معتزله بغداد و بصره. حقیقت دوم آن است که تعامل مذاهب کلامی در طول تاریخ امری واقعی و گریزناپذیر است و هیچ مذهب کلامی را نمی‌توان یافت که برون از تاریخ و بریء از هر گونه تأثیر و تأثر باشد. سومین حقیقت مغفول عبارت است از اینکه مرجع نهایی آموزه‌های کلامی شیعه برای متکلمان بغداد تعالیم اهل بیت علیهم‌السلام بود که در کتب روایی پیشین و از جمله اصول کافی ثبت و ضبط شده بود.

نویسندهٔ ارجمند کتاب حاضر خانم دکتر کیانی فرید از منظری دیگر ادعای مقبسی بودن کلام امامیه از کلام معتزله را بررسی کرده است. ایشان با تبعی تبعی برانگیز نظرات متکلمان امامی در موضوعات کلامی را مورد به مورد با نظرات معتزله مقایسه کرده و نشان داده که تمایزات این دو مذهب چنان است که نمی‌توان یکی را دنباله‌رو دیگری محسوب داشت.

در این کتاب تلاش شده اهم مباحث کلامی همچون توحید، عدل، نبوت، امامت، غیبت، معاد، منزلت بین مرتضی و وعد و وعید، امر به معروف و نهی از منکر در دو نظام کلامی شیعه و معتزله مقایسه، و شباهت‌ها و تفاوت‌های آن دو نظام مورد بررسی قرار گیرد تا میزان تأثیر و تأثر آن دو روشن شود. امید که این پژوهش برای پژوهندگان این عرصه مفید و مثمر ثمر باشد.

پژوهشکده ادیان و مذاهب

۱۴۵.....	۶-۱-۳-۲: علم امام
۱۴۸.....	۷-۱-۳-۲: سایر ویژگیهای امام
۱۴۸.....	۲-۳-۲: امامت خاصه
۱۴۹.....	۱-۲-۳-۲: نص بر امامت علی علیه السلام
۱۵۱.....	۲-۲-۳-۲: دیدگاه متکلمان معتزلی درباره امامت
۱۵۳.....	۳-۳-۲: غیبت
۱۵۶.....	۱-۳-۳-۲: شبهات مربوط به غیبت و پاسخ به آن
۱۶۱.....	حاصل بحث
۱۶۴.....	۴-۲: معاد و فروع آن
۱۶۴.....	۱-۴-۲: وعد و وعید
۱۶۶.....	۱-۴-۲: اموری که مکلف با انجام فعل، مستحق آن می شود
۱۷۵.....	۲-۱-۴-۲: دوام سقوط استحقاق ثواب و عقاب
۱۷۷.....	۳-۱-۴-۲: جوار عدل جز عفو، و خلود در آتش
۱۸۰.....	۲-۴-۲: مرتکب کبیره
۱۸۱.....	۱-۲-۴-۲: خاستگاه بحث مرتکب کبیره و تبیین حقیقت ایمان
۱۸۳.....	۲-۲-۴-۲: اسم و حکم مرتکب کبیره
۱۹۰.....	۳-۴-۲: موافات در ایمان
۱۹۲.....	۴-۴-۲: احباط و تکفیر
۲۰۰.....	۵-۴-۲: توبه
۲۰۹.....	۶-۴-۲: شفاعت
۲۱۴.....	۷-۴-۲: رجعت
۲۱۹.....	۸-۴-۲: احوال طفل در آخرت
۲۲۴.....	۹-۴-۲: فروع بحث معاد
۲۴۵.....	۱۰-۴-۲: تکلیف اهل آخرت

۲۴۸	 حاصل بحث
۲۵۳	 ۵-۲: امر به معروف و نهی از منکر
۲۵۳	 ۵-۲: ۱: حقیقت امر به معروف و نهی از منکر
۲۵۴	 ۵-۲: ۲: حکم نهی از منکر با توجه به اقسام معروف و منکر
۲۵۵	 ۵-۲: ۳: حکم منکر در صورت اکراه
۲۵۶	 ۵-۲: ۴: وجوب عقلی یا سمعی امر به معروف و نهی از منکر
۲۵۷	 ۵-۲: ۵: وجوب عینی یا کفایی امر به معروف و نهی از منکر
۲۵۸	 ۵-۲: ۶: شرایط امر به معروف و نهی از منکر و وجه حسن ترک آن
۲۶۰	 ۵-۲: ۷: تکلیف کتات در صورت فقدان شرایط امر به معروف و نهی از منکر
۲۶۱	 ۵-۲: ۸: مراتب امر به معروف و نهی از منکر
۲۶۳	 حاصل بحث

فصل ۳: نسبت کلام شیعه با کلام معتزله

۲۶۶	 ۳-۱: مسائل مطرح در دو مکتب کلامی
۲۶۹	 ۳-۲: روش‌های اتخاذشده در دو مکتب
۲۷۰	 ۳-۳: منابع مورد استفاده در هر مکتب
۲۷۳	 ۳-۴: مبادی و پیش‌فرض‌های هر مکتب
۲۷۵	 ۳-۵: پاسخ مسائل مشترک
۲۷۹	 ۳-۶: تقدم و تأخر تاریخی
۲۸۰	 ۳-۷: ارزیابی آراء قائلان به عدم استقلال کلام شیعه
۲۸۵	 پیوست (جدول)
۲۹۷	 منابع و مراجع

فهرست

پیشگفتار.....	۱۳
مقدمه.....	۱۵

فصل ۱: کلیات

۱-۱: علم کلام.....	۲۵
۱-۱-۱: یادداشت علم کلام.....	۲۵
۲-۱: شیعه.....	۳۵
۱-۲-۱: شیعه و کلام.....	۳۵
۲-۲-۱: توجه ائمه اطهار به مباحث عقلی و کلامی.....	۴۰
۳-۲-۱: تفاوت رویکرد متکلمان در زمینه‌های کلامی قم و بغداد.....	۴۴
۴-۲-۱: متکلمان برجسته شیعه.....	۴۶
۳-۱: معتزله.....	۵۴
۱-۳-۱: شکل‌گیری کلام معتزلی.....	۵۴
۲-۳-۱: معتزله بصره و بغداد.....	۵۸
۳-۳-۱: متکلمان برجسته معتزلی.....	۶۲

فصل ۲: مقایسه آموزه‌های کلامی شیعه و معتزله

۱-۲: توحید و عدل.....	۷۰
۱-۱-۲: نخستین تکلیف آدمی.....	۷۱
۲-۱-۲: اثبات وجود و وحدانیت خدا.....	۷۵
۳-۱-۲: عدل الهی.....	۷۶

- ۷۷..... ۱-۳-۱-۲: حسن و قبح
- ۸۱..... ۲-۳-۱-۲: نفی صدور قبیح از خداوند با وجود قدرت بر آن
- ۸۲..... ۳-۳-۱-۲: استناد افعال انسان به خود
- ۸۴..... ۴-۳-۱-۲: آثار و نتایج اعتقاد به عدل
- ۸۸..... ۵-۳-۱-۲: قضا و قدر
- ۹۳..... حاصل بحث
- ۹۵..... ۲-۲: نبوت و رسالت
- ۹۵..... ۱-۲-۲: نبوت عامه
- ۹۹..... ۱-۲-۲: تبیین شبهات نبوت و پاسخ به آنها
- ۱۰۳..... ۲-۱-۲: وجوب حسن و ضرورت بعثت
- ۱۰۶..... ۲-۱-۲: اعجاز
- ۱۱۲..... ۴-۱-۲-۲: عصمت انبیاء
- ۱۱۶..... ۲-۲-۲: نبوت خاصه
- ۱۱۹..... ۱-۲-۲-۲: قرآن کریم
- ۱۲۴..... اعجاز قرآن
- ۱۲۹..... وجه اعجاز قرآن
- ۱۳۵..... حاصل بحث
- ۱۳۸..... ۳-۲: امامت و غیبت
- ۱۳۸..... ۱-۳-۲: امامت
- ۱۴۰..... ۱-۱-۳-۲: وجوب امام
- ۱۴۱..... ۲-۱-۳-۲: راه تعیین امام
- ۱۴۲..... ۳-۱-۳-۲: صفات امام
- ۱۴۳..... ۴-۱-۳-۲: عصمت امام
- ۱۴۵..... ۵-۱-۳-۲: افضلیت امام

پیش گفتار

در بسیاری از منابع فرقه‌شناختی، از دیر زمان تا امروز و نیز در پژوهش‌های معاصر، کلام شیعه برگرفته از کلام معتزله معرفی شده و در استقلال آن به عنوان یک نظام کلامی مناقشه شده است. در این نوشتار به بررسی صحت و سقم این نظر پرداخته شده و نظام کلامی شیعه در قرن چهارم و پنجم موضوع مطالعه قرار گرفته است.

کتاب حاضر که با نگرش منسجم و دقیق‌تر کلام شیعه و میزان تأثیرپذیری آن از کلام معتزله نگاشته شده، حاصل پژوهش و تحقیق مداوم و مستمر نگارنده طی مدت سه سال است. این تحقیق در اصل رساله دکتری نگارنده بوده که اکنون با تغییرات ساختاری و محتوایی منتشر می‌شود؛ در اینجا وظیفه خود می‌دانم که از استادان راهنما و مشاور آن رساله، آقایان دکتر علی افصلی و دکتر محمد باغی‌مهر تشکر کنم. همچنین در تألیف این کتاب بیش از هر کس مرهون راهنمایی استاد محترم حجت‌الاسلام والمسلمین جناب آقای حسن طارمی‌راد هستم و از ایشان بسیار سپاسگزارم. از جناب آقای محمدمنصور هاشمی و سرکار خانم دکتر فاطمه مینایی که مطالب کتاب را مطالعه و نکات ارزشمندی را گوشزد نمودند و نیز از دیگر همکاران و دوستان در بنیاد دائرةالمعارف اسلامی که بعضاً نکاتی را برای پیشبرد بهتر کار متذکر شدند، متشکرم. هم‌چنین از همسرم که همواره مشوق من بوده و موفقیتم را مدیون همدلی‌های اویم و از فرزندانم که با صبر و تحمل،

مرا در به انجام رساندن این کار یاری کردند، سپاسگزارم. همچنین جا دارد از عزیز از دست‌رفته‌ای یاد کنم که قطعاً نقش ویژه‌ای در رشد و تعالی من داشت، مادر بزرگ عزیزم که برخورداری از روحیه تحقیق و پژوهش علمی را مدیون ایشان هستم و متأسفانه چندی قبل از پیش ما رفت و به سرای باقی شتافت. در پایان لازم است از دوست عزیزم سرکار خانم دکتر نعیمه پورمحمدی برای معرفی و توصیه کتاب به ناشر و نیز مسئولان محترم دانشگاه ادیان و مذاهب تشکر کنم.